

Kje je danes demokracija v deželah habsburške krone

V nedavno objavljenem članku¹ smo primerjali nekatera stališča in vrednote slovenskih občinskih funkcionarjev (N = 275), ki so bili anketirani v maju 1991, s stališči in vrednotami lokalnih funkcionarjev iz Švedske, Poljske, Litve, Belorusije in Rusije. Podatki, analizirani v članku, so pokazali povsem nedvoumno, da je zavzemanje za demokratične vrednote pri političnih elitah tem manjše, čim intenzivnejše so bile pretekle izkušnje njihove države s komunizmom. O tem se lahko prepričamo, če primerjamo aritmetične sredine, ki so jih anketiranci dosegli na lestvicah stališč, ki so tako ali drugače povezana z demokratičnimi vrednotami, in sicer:

- na lestvici *konfliktnosti*, ki izraža prepričanje, da moramo v politiki upoštevati različne konfliktne interese, ne pa si prizadevati, da bi za vsako ceno dosegli soglasje;
- na lestvici *ekonomske enakosti*, ki se nanaša na zahtevo po zmanjšanju ekonomskih razlik v družbi;
- na lestvici *poštenosti*, ki izraža zahtevo po iskrenosti ter poštenosti političnega voditelja v njegovih stikih z javnostjo ter v političnem delovanju;
- na lestvici *participacije*, ki se nanaša na zahtevo po sodelovanju ljudi pri političnem odločanju, in končno
- na lestvici *politične enakosti*, ki izraža prepričanje, da bi morali imeti vsi ljudje, ne glede na izobrazbo ter sposobnosti, enake možnosti sodelovanja v političnem življenju.

Primerjava rangov aritmetičnih sredin, ki so jih dosegli na gornjih lestvicah lokalni voditelji iz omenjenih držav (z izjemo Ukrajine in Kazahstana, za katera nimamo popolnih podatkov), je pokazala, da je dobila na teh lestvicah najvišji povprečni rang Švedska, se pravi tista država, ki v preteklosti ni imela nikakršnih izkušenj s komunizmom. Na prav vseh omenjenih lestvicah so dosegli švedski lokalni voditelji najvišji rang. Sledijo lokalni voditelji iz Poljske, Slovenije, Litve, Belorusije in končno iz Rusije, kjer so bile pretekle izkušnje s komunizmom seveda najintenzivnejše (prim. *tabelo 1*).

* dr. Jan Makarović, redni profesor FDV v Ljubljani

¹ Jan Makarović: Demokracija kot umetnost konflikta. V: Stanič J. Macura D. (ed.): Demokracija in politična kultura. Enajsta univerza, Ljubljana 1992.

TABELA 1: *Rangi povprečnih skokov na lestvicah demokratičnih stališč – prva primerjava*

LESTVICA	Rusija	Belorusija	Litva	Slovenija	Poljska	Švedska
Konflikt	5	6	4	3	2	1
Ekonom. enakost	4	2	3	5	6	1
Poštenost	5	3	4	6	2	1
Participacija	4	5	6	2	3	1
Politič. enakost	6	5	4	3	2	1
Vsota rangov	24	21	21	19	15	5
Rang vsot rangov	6	4,5	4,5	3	2	1

Ugotovitev o negativni povezavi med demokratičnimi stališči in komunistično tradicijo na prvi pogled seveda ni posebno pretresljiva. Če namreč izhajamo iz ugotovitve, da demokratično reševanje problemov komunistom pač ni bilo nikoli posebno pri srcu, in hkrati postavimo hipotezo, da bo delež nekdanjih članov partije v oblastnih strukturah neke države tem večji, čim pomembnejša je bila v tej državi komunistična tradicija, lahko na prvi pogled čisto logično sklepamo, da bodo politične elite v takih državah zastopale v povprečju manj demokratična stališča. Toda takšno sklepanje bi bilo prenačljeno. Čeprav namreč drži, da komunisti v svojih metodah nikoli niso bili posebno demokratični, so se v besedah vselej zavzemali za demokracijo. Države, ki so jim vladali, so nosile atribut »demokratična« celo v svojih uradnih nazivih. Če so komunisti kritizirali demokratične sisteme zahodnih držav, jim niso pri tem očitali pomanjkanja demokratičnosti kot take, temveč predvsem to, da je njihova demokracija zgolj »formalna«, medtem ko so monopol prave, resnične demokracije pripisovali sami sebi. Zato ne moremo kar preprosto pričakovati, da bodo komunisti, sedanji ali nekdanji, v svojih izjavah zastopali nedemokratična stališča. Drži sicer, da v naši anketi intervjuvancev nismo spraševali neposredno, koliko so za demokracijo, temveč smo jim postavljali na prvi pogled čisto nevtralna vprašanja, nato pa smo iz njihovih odgovorov računali povprečja, na katera niso mogli neposredno vplivati. S takimi dobro premišljenimi metodami lahko raziskovalec pripravi anketiranka do tega, da pove, »kaj resnično misli«, čeprav anketiranec sam tega ne želi in se tega tudi ne zaveda. Toda pri prekaljenih političnih »mačkih«, s kakršnimi smo imeli opravka v naši raziskavi, so tudi take sofisticirane metode pač le omejeno učinkovite.

Sicer pa lahko tudi neposredno dokažemo, da pripadnost komunistični ideologiji ne pomeni nujno nižjih rezultatov na gornjih lestvicah stališč, ki naj bi merile stopnjo demokratičnosti. Iste lestvice so bile namreč uporabljene na vzorcih lokalnih voditeljev iz različnih držav že leta 1966. Ena od teh držav je bila tudi Jugoslavija. V omenjenem članku smo prikazali primerjavo povprečij, ki so jih takrat dosegli slovenski in srbski lokalni voditelji, z današnjimi slovenskimi povprečji in povprečji drugih držav, ki so vključene v našo sedanjo raziskavo. Komunistični lokalni voditelji v tedanji SR Srbiji in SR Sloveniji so izražali kar na dveh od štirih lestvic mnogo bolj demokratična stališča kot današnji slovenski lokalni voditelji. Še več, na teh dveh lestvicah so prekašali celo današnje švedske lokalne voditelje,

ki so sicer v naši sedanji raziskavi na vseh lestvicah na prvem mestu. Še bolj presenetljivo pa je, da so bili takrat srbski lokalni voditelji kar na treh lestvicah od štirih *pred slovenskimi*, čeprav bi najbrž težko trdili, da je bila takratna Srbija bolj demokratična kot Slovenija.

Podobno presenečenje doživimo, če primerjamo povprečja na posameznih lestvicah, ki so jih dosegli v sedanji slovenski raziskavi tisti lokalni voditelji, ki so bili nekoč člani Zveze komunistov, ki so bili na oblasti že pred volitvami leta 1990 ali pa so simpatizirali s strankami, ki so se razvile iz Zveze komunistov in njenih transmisij. Vsi ti ljudje niso izražali manj demokratičnih stališč kot pristaši Demosa, čeprav so se njihova stališča hkrati izrazito razlikovala od stališč nekdanjih komunističnih lokalnih voditeljev iz leta 1966.

Srečamo se torej s paradoksom. Ta paradoks smo skušali v omenjenem članku razrešiti z domnevo, da je prišla po razpadu komunističnih ideologij za komuniste same »ura resnice«, tako da zdaj končno odkrito izražajo vrednote, ki jih poprej niso bili pripravljeni priznati niti samim sebi, kaj šele drugim. Toda tudi če sprejmemo to hipotezo, ostane še vedno odprto vprašanje, zakaj potemtakem pripadniki nove politične elite, ki je prišla na oblast z demokratičnim prevratom, ne izražajo *bolj* demokratičnih stališč kot nekdanji komunisti. Če je bil prevrat, ki so ga izvedli, resnično demokratičen – in o tem najbrž ne gre dvomiti – bi namreč lahko pričakovali, da bodo izražali njegovi nosilci demokratična stališča, in to tem bolj, čim dlje so morali prenašati komunistično tiranijo. Demokratičnost stališč bi torej morala korelirati z intenzivnostjo komunistične tradicije pozitivno, ne pa negativno.

Ker pa očitno ni tako, je najbrž treba obravnavati celotno problematiko z nekega novega vidika. V do zdaj povedanem smo izhajali iz predpostavke, da je ključna spremenljivka, ki nam lahko pojasni razlike v izraženi stopnji demokratičnosti, komunistična vladavina kot taka. Različnost trajanja in različnost v stopnji brezobzirnosti te vladavine naj bi pojasnili razlike v stopnjah demokratičnosti, ki jih danes izražajo politične elite v posameznih državah. Toda videli smo, da s tako razlago ne pridemo daleč. Kaj pa, če postavimo vprašanje nekoliko drugače? Namesto da se sprašujemo o *posledicah* komunistične vladavine, se vprašajmo raje po *vzrokih* te vladavine same! Postavimo si natanko tisto vprašanje, ki so se mu komunisti sami ves čas tako vztrajno ogibali! Vse svoje reve in težave so že od nekdaj pripisovali pomanjkanju demokratičnih tradicij v državah, kjer so prevzeli oblast. To pomanjkanje demokratičnih tradicij naj bi jih sililo znova in znova, da so morali uporabljati administrativne, forumske, birokratske in podobne nedemokratične oblike dela. Toda kako je pravzaprav prišlo do tega, da se je komunizem uveljavil v natanko tistih državah, ki niso poznale demokratične tradicije, ne pa recimo v Angliji, kakor je pričakoval Marx? Vse kaže, da je imel komunizem že od vsega začetka neko posebno afiniteto prav do takih držav. *Komunizem ni postal nedemokratičen, ker je prišel na oblast v nedemokratičnih državah, temveč je nasprotno prišel na oblast v nedemokratičnih državah prav zato, ker je bil že od vsega začetka nedemokratičen.*

Če izhajamo iz te perspektive, se nam pokaže odnos med komunistično vladavino in demokratičnimi stališči v povsem novi luči. Izkaže se namreč, da stopnje izražene demokratičnosti ne gre pojasnjevati s komunistično vladavino kot tako, temveč izhajata tako komunistična vladavina kot tudi nedemokratičnost stališč iz nekega globljega ozadja – iz nerazvitosti demokratičnih vrednot, navad, tradicij

v dani družbi. Namesto *politične* razlage demokratičnih stališč se nam ponuja torej *kulturna* razlaga. Če sprejmemo to razlago, se nam tudi dejstvo, da nova politična elita, ki je izpodrinila komuniste, v svojih stališčih ni nujno bolj demokratična kot komunisti sami, ne kaže se več tako zelo paradoksalno kot sprva. Tudi nova politična elita izhaja namreč iz istih kulturnih tradicij kot komunisti sami. Če hočemo razumeti procese demokratizacije v današnji Vzhodni Evropi, se torej ne smemo zadovoljiti samo z analizo političnih režimov kot takih, temveč moramo poseči globlje, v zgodovinske in kulturne tradicije, ki so šele omogočile nastanek teh vladavin.

Ustavimo se najprej pri političnih razmerah v Vzhodni Evropi, kakršna je obstajala pred začetkom komunistične vladavine. V začetku našega stoletja so si delili to ozemlje predvsem trije veliki večnacionalni imperiji: avstro-ogrski, ruski in turški. V vseh treh so bili temeljni družbeni problemi povsem drugačne narave kot tisti, za katere se zanima marksizem. V vseh treh primerih je bilo namreč v ospredju *nacionalno* zatiranje, ne pa *razredno* izkoriščanje. Seveda pa so bili vsi trije imperiji takrat že močno anahronistični, zato nas ne preseneča, da so prav kmalu doživeli krepke spremembe.

Turški imperij, ki je bil najbolj arhaičen od vseh treh, je začel razpadati že v prejšnjem stoletju. Na njegovem ozemlju se je izoblikovala cela vrsta samostojnih držav, ki so jih ustanovili nekdanj podjarmljeni narodi. Po prvi svetovni vojni se je ponovila ista zgodba še z avstro-ogrskim imperijem. Na prvi pogled je torej videti, da je bilo nacionalno vprašanje v obeh primerih uspešno rešeno. Toda ta videz je seveda varljiv. Najznačilnejši primer navidezne in v resnici samo zasilne rešitve nacionalnega vprašanja nam daje neki zanimivi stranski produkt razpada obeh imperijev – Jugoslavija. Jugoslavija se je sicer izoblikovala po načelu svobodne združitve narodov, vendar se je prav kmalu izkazalo, da je bil končni rezultat nekakšen miniimperij, v katerem so Srbi gospodovali vsem drugim narodom. Še posebno usodno pa je pri tem to, da je dobil prevladujočo vlogo v tem miniimperiju tisti del države, ki je bil nekoč vključen v zaostalejši, turški imperij, ne pa tisti, ki je bil vključen v naprednejšega, avstro-ogrskega. Sprememba zato sploh ni bila tako zelo velika, kot je bilo videti na prvi pogled. Pa tudi zamenjava jugoslovanske monarhije s komunistično republiko ni temeljiteje preobrazila bistva družbenega sistema, saj je bila ta nova država republika samo po imenu, v resnici pa je bila nedvomno monarhija, če razumemo ta pojem v njegovem izvornem pomenu, se pravi kot vlado enega samega človeka. Brutalnost, s katero se danes Srbija bojuje proti slehernemu poskusu osamosvajanja narodov na tleh nekdanje Jugoslavije – in to celo v Bosni, kjer so ljudje najdlje verovali v bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov – pa obenem pričča, da ta država nikoli ni bila svobodna združba narodov, temveč konec koncev le srbski imperij. Če ne bi bilo tako, bi se jugoslovanski narodi pač enako svobodno in brez zapletov razdružili, kakor so se svobodno združili. V resnici pa smo imeli ves čas opravka z monarhičnim imperijem.

Tudi pri tretjem od naših treh imperijev, ruskem, so bile spremembe manj korenite, kot je videti na prvi pogled. Ta imperij je nehal obstajati proti koncu prve svetovne vojne, samo kakšno leto pred razpadom avstro-ogrskega imperija. Toda v primerjavi z avstro-ogrskim imperijem ta imperij sploh ni razpadel, temveč se je spremenil samo njegov politični režim. V nasprotju z obljubljanjem komunistov v tem sistemu ni prišlo niti do odmrtnja države niti do odprave razredne družbe. Tudi monarhija ni bila odpravljena, saj sta tako Lenin kot Stalin ostala na

oblasti do smrti podobno kot Tito v Jugoslaviji. V nekem smislu bi lahko rekli, da je šlo v bistvu pravzaprav prej za versko kot pa za socialno ali politično revolucijo. Temeljna sprememba je bila namreč, da je pravoslavna cerkev izgubila svoj nekdanji privilegirani položaj in se je začelo preganjanje kristjanov podobno kot v antičnem rimskem imperiju. Toda to seveda spet ni pomenilo, da je bila religija preprosto odpravljena, kakor so razglašali komunisti, temveč je bila zamenjana z neko drugo, *komunistično* religijo, ki je prav tako kot prejšnja temeljila na celi vrsti nedotakljivih dogem, magičnih izrekov in ritualov. Ločitev cerkve in države, eden glavnih dosežkov evropske demokracije, s tem ne le da ni napredovala, temveč je bila v celoti izničena, saj je bil vrhovni poglavar države hkrati tudi vrhovni svečenik, papež in cesar v eni osebi in partija kot nosilka ideologije je bila hkrati tudi nosilka državne oblasti.

Pa tudi imperialistična narava nekdanjega ruskega carstva se pri njeni naslednici ni bistveno spremenila. Po prvi svetovni vojni je sicer nastala na zahodnem robu nekdanjega ruskega imperija cela vrsta novih samostojnih držav – Finska, Poljska, baltiške države – toda že po paktu z nacistično Nemčijo si je Sovjetska zveza velik del tega ozemlja ponovno prilastila, po drugi svetovni vojni pa je celo zagospodarila nad vsemi državami Vzhodne Evrope, z izjemo Grčije, čeprav so ostale formalno neodvisne.

Polovičnost demokratičnih družbenih sprememb in celo ukinjanje demokratičnih pridobitev, s katerim imamo opravka v vzhodnoevropskem prostoru, nikakor ne temelji samo na posebnih političnih okoliščinah, temveč jo moramo v veliki meri pripisati značilnostim *politične kulture*, ki se je oblikovala na tem prostoru cela stoletja. Značilni vzorec te politične kulture, ki bi jo lahko imenovali politično kulturo *večnacionalnega imperija*, je po eni strani nacionalna solidarnost, ki je seveda nujen pogoj za nacionalno preživetje naroda brez lastne države, po drugi pa občutek odvisnosti pri zatiranih narodih in večvrednosti pri vladajočem narodu. Na eni strani imamo torej opravka s *kolektivizmom*, na drugi pa z *avtoritarnostjo*. Seveda pa se ob tem takoj postavi vprašanje, kako da se je v naših večnacionalnih imperijih sploh lahko razvil tak nacionalni kolektivizem. Postaviti to vprašanje pa je skoraj isto kot vprašati, kako da so ti imperiji sploh ostali večnacionalni, kajti nacionalna solidarnost je pač temeljni pogoj ohranitve samobitnosti zatiranega naroda. Pričakovali bi namreč, da si bo prizadeval vladajoči razred za vsako ceno razbiti solidarnost zatiranih narodov ter jih tako *asimilirati*. Natanko taka politika je tudi dejansko botrovala nastanku velikih zahodnoevropskih držav, predvsem Francije. Seveda pa je taka politika z vidika vladajočega naroda dvorezna, saj s tem ta narod izgubi svoj privilegirani položaj. Nekdanja Avstro-Ogrska je vodila do svojih narodov povsem drugačno politiko. V revoluciji leta 1848 je, denimo, spretno izrabila osvobodilne težnje Hrvatov, da je zatrla madžarsko revolucijo. Tudi slovenska vdanost Avstriji je bila popolnoma združljiva s povsem odklonilnim odnosom do Madžarov, po drugi strani pa je Avstro-Ogrska na soški fronti, pa tudi drugje (Custozza, Vis, Sisak) izrabila domoljubnost Slovencev, da je ubranila lastne meje. Tako je Avstro-Ogrska izigravala svoje narode enega proti drugemu in s tem hkrati krepila pri njih občutke nacionalne solidarnosti. Podobno se je dogajalo tudi v turškem imperiju. Turki si niso preveč prizadevali, da bi spreobrnil podjarmljene narode v islam, kajti potem bi jih morali nehati obravnavati kot

brezpravno rajo. Pač pa je bila islamizacija zelo intenzivna v Bosni, se pravi na mejnem področju, kjer so se oblikovale udarne čete za osvajanje hrvaških in slovenskih dežel. Etnična sorodnost med Slovenci, Hrvati in Bosanci bi lahko negativno vplivala na bojno moralo teh čet, zato je bilo treba nadomestiti etnično razliko z religiozno, da bi jih lahko motivirali za osvajanje »tujih« dežel.

Toda naj bo kakor koli že – v vsakem primeru se je v teh imperijah razvijala predvsem *nacionalnokolektivna* zavest, ne pa *individualna* zavest avtonomnega državljana, ki je temelj sodobne demokracije.

Vendar pa nam zgodovina omenjenih treh imperijev ne pojasni v celoti oblikovanja politične kulture v vzhodnoevropskem prostoru.

Poleg teh treh imperijev srečamo namreč na tem prostoru že zelo zgodaj nekatere *nacionalne* države, v katerih se odpirajo ugodne možnosti za oblikovanje tipa modernega *individualnega* državljana – predvsem Nemčijo, Poljsko, Češko in Madžarsko. Te države doživijo seveda različno usodo. Nemčija, ki se je razvila iz pribaltiške Prusije, se spusti v sredi 20. stoletja v anahronistično avanturo z namenom, da bi postala evropski imperij. Poljska in Češka sta nekaj časa samostojni, pozneje pa postane Češka del Avstrije. Poljsko si delijo Avstrija, Rusija in Prusija. Madžarska se poveže z Avstrijo v avstro-ogrske monarhiji. Toda slej ko prej se vse te dežele urbanizirajo ter industrializirajo, v vseh treh se razvijejo prej ali pozneje oblike demokratske vladavine in pričakujemo lahko, da bodo tudi oblike politične kulture, ki jih srečamo pri njihovih današnjih političnih elitah, bolj ali manj odstopale od idealnega vzorca večnacionalne anarhije, kot smo ga skušali opisati.

Iz vsega povedanega lahko izpeljemo dvojne temeljne posledice. Po eni strani se izkaže, da za razumevanje politične kulture v današnji Sloveniji in drugih vzhodnoevropskih državah nikakor ne zadošča, če upoštevamo samo komunistično vladavino, temveč je treba poseči globlje v preteklost, ko so bile te dežele še del treh velikih imperijev. Prav tako moramo upoštevati, da niso bile vse dežele na tem območju vključene v enega od teh imperijev in da niso bile vse enako dolgo in enako intenzivno povezane z njimi. In končno so imele tudi v okviru teh imperijev posamezne dežele zelo različno usodo. Samo po sebi se razume, da te razlike nikakor ne morejo povsem pojasniti današnjih razlik v politični kulturi, ki jih srečamo med temi deželami. Trditi kaj takega, bi pomenilo pozabiti ali zanemarjati resnično epohalnost družbenih sprememb, ki smo jim bili priča v zadnjih nekaj letih. Toda prav tako enostransko bi bilo, če bi ob teh epohalnih prevratih pozabili na zgodovino, ki je oblikovala mentaliteto ljudi cela stoletja.

V zvezi s tem je za nas Slovence še prav posebno zanimiva primerjava Slovenije z drugimi državami, ki so bile nekoč podobno kot naša lastna vključene v avstro-ogrske monarhijo. Med pisanjem našega omenjenega članka žal še niso bile mogoče nobene primerjave v tem okviru, kajti takrat še nismo imeli podatkov za nobeno takšno državo, razen Slovenije same. Vendar pa sta se že lani vključili v naš mednarodni projekt dve naši sosedji, Avstrija in Madžarska, in nedavno tega smo dobili tudi prve rezultate anketiranja lokalnih voditeljev v obeh državah.²

V tej razpravi nas torej zanimajo stališča in vrednote lokalnih voditeljev v treh državah, ki so bile nekoč vključene v avstro-ogrske monarhijo: Slovenije, Avstrije

² Ob tej priložnosti se zahvaljujem vsem sodelavcem pri mednarodnem projektu, ki ga usklajuje Mednarodni inštitut za mir (Havaji). Še posebej pa se zahvaljujem vodji avstrijske raziskovalne skupine Wernerju Pleschbergerju in vodji madžarske raziskovalne skupine Antalu Bohmu. Prav tako velja moja zahvala kolegu mag. Janezu Jugu, ki je statistično obdelal podatke, na katerih temelji ta članek.

in Madžarske. Tem trem državam lahko dodamo kot poseben primer še Poljsko, katere del je bil nekoč v okvirih avstro-ogrske monarhije. Za primerjavo pa lahko dodamo še Švedsko kot državo z izrazito in dolgo tradicijo nacionalne države in demokratične kulture ter Rusijo kot državo z dolgo tradicijo orientalskega despotizma, ki mu je nato sledil komunizem.

Kot smo videli v začetku tega članka, so se pri naši prvi primerjavi (tabela 1) lokalni voditelji v vseh obravnavanih državah razporedili tako, da srečamo najbolj izrazito demokratična stališča na Švedskem, najbolj nedemokratična pa v Rusiji ter drugih državah nekdanje Sovjetske zveze. Glede na že povedano lahko pričakujemo, da se bosta v novi primerjavi, ki vključuje Avstrijo in Madžarsko, ponovno znašli na obeh skrajnostih Švedska in Rusija. Za države, ki so bile nekoč vključene v avstro-ogrsko monarhijo, pa lahko pričakujemo, da bodo zavzele različne vmesne položaje med obema skrajnostma. Kakšni bodo ti položaji, pa bo najbrž odvisno od položaja, ki so ga imele te dežele v monarhiji. Pri tem je treba najprej upoštevati poseben položaj ozemlja današnje Avstrije in Slovenije. To ozemlje se bolj ali manj pokriva s prvotnim ozemljem habsburških dednih dežel in je torej nekakšno trdo jedro avstrijskega cesarstva. Čeprav je to jedro v primerjavi s celotno monarhijo razmeroma majhno, je že v tem okviru očitna imperialna narava tega cesarstva, kajti na tem območju živita *dva naroda*, Nemci in Slovenci, pri čemer je prvi ves čas vladajoči narod monarhije, drugi pa je ves čas podrejen. V tem pogledu lahko primerjamo ozemlje današnje Avstrije in Slovenije z ozemljem Rusije, kjer se je prav tako skozi stoletja vzdrževala imperialna tradicija.

Ozemlje današnje Madžarske ima nekoliko drugačno zgodovino. V srednjem veku se je izoblikovalo na jugovzhodu habsburške monarhije ogrsko-hrvaško kraljestvo, v katerem so imeli Hrvati na prvi pogled podoben položaj kot Slovenci v Avstriji. Vendar je bil ta položaj v resnici povsem drugačen, saj so v nasprotju s Slovenci ohranili svoje plemstvo. V kasnejših stoletjih pade večina tega ozemlja v roke Turkom, nato pa postane del avstrijskega cesarstva. Predvsem leta 1848 pridejo v okviru avstrijskega cesarstva do izraza izrazito nacionalno emancipatorske težnje Madžarov, ki se uresničijo leta 1867 z uvedbo dualizma ter ustanovitvijo avstro-ogrske monarhije, ki stopi na mesto nekdanjega avstrijskega cesarstva. Pri tem pa je značilno, da rezultat ni madžarska nacionalna država, temveč dvojni imperij, pri čemer igrajo Madžari v vzhodni polovici imperija povsem podobno prevladujočo vlogo kot Nemci v zahodni. Treba je namreč upoštevati, da je ostal madžarski nacionalizem kljub iskrenim narodnoosvobodilnim težnjam Kossutha Petofija in drugih v bistvu še vedno fevdalni nacionalizem, ki se ni znal odpovedati svojim militarističnim idealom ter imperialnim težnjam. Značilno je tudi, da se je Madžarska v drugi svetovni vojni pridružila silam Osi, pri čemer je prišlo do ponovnega zavezništva med nacionalnima skupinama, ki sta imeli prevladujočo vlogo že v avstro-ogrskem imperiju.

V svoji zgodovini se torej giblje Madžarska nekje na sredi med nacionalno državo in imperijem. S podobnimi razmerami se srečamo tudi v poljskem primeru. Srednjeveška zgodovina Poljske je dokaj podobna zgodovini Madžarske. V obeh primerih se srečamo z razmeroma zgodnjimi nastavki nacionalne države. Seveda naletimo obenem tudi na imperialne težnje, ki pa so manj izrazite kot v avstrijskem cesarstvu. Podobno kot pri povezavi med Ogrsko in Hrvaško gre tudi pri povezavi med Poljsko in Litvo prej za zavezništvo kot pa za podređitev. V 19. stoletju pa se oblikujejo v obeh deželah izrazite narodnoosvobodilne težnje, ki se kajpada obakrat sklicujejo na slavno fevdalno preteklost. Sicer pa je usoda, ki jo

doživi Poljska v 19. stoletju, seveda diametralno nasprotna tisti, ki jo doživi Madžarska. Medtem ko se namreč Madžarska izoblikuje v vodilno silo v nekem, čeprav polovičnem imperiju, si Poljsko nasprotno delijo sosednji imperiji med seboj. Toda ti dve skrajnosti sta v resnici pravzaprav samo dva pola ene in iste situacije. V obeh primerih gre namreč za udušitev teženj po nacionalni državi, ki jo izpodrine imperij, pa čeprav je ta imperij v madžarskem primeru lasten, v poljskem pa gre za prevlado tujega imperija.

V bistvu gre za podobno polariteto, kot je bila tista med Nemci in Slovenci v avstrijskem cesarstvu, o kateri smo že govorili. Čeprav so bili Nemci v tem cesarstvu vladajoči narod, Slovenci pa so jim bili podrejeni, so bili pravzaprav oboji v eni in isti temeljni situaciji, ki je bila v bistvu imperialna. Podobno je potekala zgodovina Madžarov in Poljakov nekje na meji med imperialno in nacionalno državo, pa čeprav so imeli pri tem oboji kot narod diametralno nasprotno usodo. In prav ta temeljna situacija, ne pa poseben položaj nekega naroda v njej, je najbrž tisto, kar odločilno oblikuje njegovo demokratično kulturo. Če imamo opravka z odnosom gospodarja in hlapca, ne moremo pričakovati, da bo demokratična kultura gospodarja bistveno različna od demokratične kulture hlapca. Oba sta namreč v istem odnosu in morata delovati v skladu s istimi temeljnimi vrednotami, če naj se odnos med njima ohrani. V prid tej tezi govori tudi naša tabela 1, kjer vidimo, da dosegajo lokalni voditelji v Litvi in Belorusiji na lestvicah stališč, ki so povezana z demokratičnostjo, podobna povprečja kot tisti v Rusiji, pa čeprav so bili Rusi v Sovjetski zvezi vladajoči narod, Litvanci in Belorusi pa so bili podrejeni.

Precej drugačna od zgodovine vseh teh dežel z bolj ali manj izrazitimi imperialnimi tradicijami pa je zgodovina Švedske. Kot je znano, je bila Švedska še pred nekaj stoletji izrazita imperialna sila, ki je vodila osvajalne vojne ne samo v Skandinaviji, temveč tudi v Srednji in Vzhodni Evropi. Vse do leta 1809 je spadala k švedski državi tudi Finska, leta 1815 pa je Švedska dobila od Danske Norveško, ki je postala samostojna šele leta 1905. Toda ne glede na to se je na Švedskem že razmeroma zgodaj razvila izrazito nacionalna država z demokratično politično ureditvijo.

TABELA 2: Ocena komunistične in imperialne tradicije v izbranih državah

TRADICIJA	Rusija	Poljska	Slovenija	Madžarska	Avstrija	Švedska
* komunistična	+++	++	++	++	-	-
* imperialna	+++	++	+++	++	+++	+
Vsota +	6	4	5	4	3	1
Pričakovani rang demokratičnosti	6	3,5	5	3,5	2	1

V naši tabeli 2 smo skušali ob upoštevanju gornjih ugotovitev presoditi intenzivnost imperialnih tradicij, ki so jih bile v preteklosti deležne dežele nekdanje avstro-ogrske monarhije in tri dežele, ki jih upoštevamo pri primerjavi. Kot vidimo, smo ocenili intenzivnost teh tradicij na Švedskem z eno točko, na Poljskem in Madžarskem z dvema, v Avstriji, Sloveniji in Rusiji pa s tremi točkami. Podobno smo ocenili tudi intenzivnost komunističnih tradicij. Tu smo dali Rusiji kot prvi državi komunizma tri točke, Poljski, Sloveniji in Madžarski po dve, Avstriji in Švedski pa nič točk. Pri tem smo izhajali iz preprostega merila, da šteje vsakih 25 let komunistične vladavine po eno točko. Ob upoštevanju predpostavke, naj bi

bila stopnja demokratične kulture v neki državi rezultanta učinkovanja komunističnih ter imperialnih tradicij, smo nato vse te točke sešteli in dobili za Švedsko 1 točko, za Avstrijo 3, za Madžarsko in Poljsko po 4, za Slovenijo 5 in za Rusijo 6 točk. Če drži naša domneva o negativnem vplivu komunističnih ter imperialnih tradicij na stopnjo demokratične kulture, bi morala biti torej Švedska po stopnji te kulture med obravnavanimi državami na prvem mestu, Avstrija na drugem, tretje in četrto mesto bi si morali deliti Poljska in Madžarska, na petem bi morala biti Slovenija, na šestem pa Rusija.

Ti rangi nam pojasnijo zanimiv paradoks, ki se pojavlja v naši tabeli 1. Iz nje je namreč razvidno, da je stopnja demokratičnosti v stališčih lokalnih voditeljev na Poljskem precej višja kot pa v Sloveniji. To razliko bi si težko razlagali z razlikami v intenzivnosti komunističnih tradicij, saj je bila Poljska najbrž močneje izpostavljena komunizmu kot pa Slovenija. Po eni strani se je Jugoslavija že leta 1948 odcepila od vzhodnega bloka in ubrala svojo lastno, samoupravno pot v socializem, po drugi pa je bila Slovenija tudi v okviru Jugoslavije, ves čas v najtesnejših stikih s sosednjimi kapitalističnimi državami. Z razlikami v stopnji izpostavljenosti komunizmu si torej gornjih razlik med slovenskimi in poljskimi lokalnimi voditelji ne moremo pojasniti. Pač pa si jih lahko pojasnimo, če pritegnemo stopnjo imperialne tradicije, ki sta je bili deležni obe deželi še pred prihodom komunizma. Poljaki so imeli tedaj že svojo nacionalno državo, medtem ko smo Slovenci dobili tako državo šele po ukinitvi komunistične vladavine, in očitno nam to vsaj do neke mere pojasni, zakaj je stopnja demokratične kulture pri poljskih lokalnih voditeljih višja kot pri slovenskih.

Zdaj pa si oglejmo, kakšne so pravzaprav *dejanske* vrednote lokalnih voditeljev v državah, ki smo jih ocenjevali v naši tabeli 2. Rangi povprečij, ki so jih dosegli lokalni voditelji v posameznih deželah na posameznih lestvicah, ki so v zvezi z demokratičnostjo, so prikazani v tabeli 3. Na dnu tabele so vsi ti rangi sešteti, nato pa so dobljene vsote razvrščene tako, da ima najnižja vsota rang 1, druga najnižja rang 2 itd. Ti globalni rangi naj bi izražali stopnjo splošne demokratičnosti stališč lokalnih voditeljev. Kot vidimo, je po tem merilu na prvem mestu Švedska, na drugem Avstrija, na tretjem Poljska, na četrtem Madžarska, na petem Slovenija in na šestem Rusija. Če primerjamo te range s pričakovanimi rangi, kot smo jih dobili v tabeli 2, lahko ugotovimo, da je ujemanje skoraj popolno. Še bolj izrazito podobnost pa opazimo, če ne primerjamo samo končnih rangov, temveč tudi vsote rangov povprečij posameznih lestvic, iz katerih smo jih dobili. Ugotovimo namreč, da sta vsoti rangov za Madžarsko in Poljsko skoraj enaki: 20 in 19. Če ne bi bilo te razlike med državama, ki je očitno plod čistega slučaja, bi dobili obe državi na koncu namesto skupnih rangov 3 in 4 enak rang 3,5. To pa pomeni, da bi bili rangi, ki so navedeni v naši tabeli 3, popolnoma enaki tistim v tabeli 2 in bi se naši empirični podatki v celoti ujemali s pričakovanji.

TABELA 3: Rangi povprečnih skokov na lestvicah demokratičnih stališč v izbranih državah

LESTVICA	Rusija	Poljska	Slovenija	Madžarska	Avstrija	Švedska	Eta
Konflikt	6	3	5	2	4	1	0,54
Ekonom. enakost	2	6	5	4	3	1	0,34
Poštenost	4	2	6	5	3	1	0,33

LESTVICA	Rusija	Poljska	Slovenija	Madžarska	Avstrija	Švedska	Eta
Participacija	6	5	3	4	2	1	0,68
Polit. enak.	6	3	4	5	2	1	0,61
Vsota rangov	24	19	23	20	14	5	–
Rang vsot rangov	6	3	5	4	2	1	–
Rang komunist. in imperialne tradicije	6	3,5	5	3,5	2	1	–

Po drugi strani pa se zdaj ponovno izkaže izrazita skladnost rangov povprečij na naših petih lestvicah stališč, ki so vključene v našo tabelo – konfliktnosti, ekonomske enakosti, poštenosti, participacije in politične enakosti. Na vseh teh lestvicah zavzemajo švedski anketiranci prvo mesto, medtem ko so ruski anketiranci na zadnjem mestu kar na treh od skupno šestih lestvic. Podobno kot že v našem omenjenem članku moramo tudi tokrat ugotoviti, da merijo vse te lestvice neko bolj ali manj enotno vrednostno naravnost, ki jo lahko krajše imenujemo kar *demokratičnost*. Če izhajamo iz te predpostavke, lahko razvrstimo lokalne voditelje v obravnavanih državah po splošnem rangju njihove demokratičnosti. To pa seveda ne pomeni, da se bo kazala demokratičnost v vseh teh državah na popolnoma enako. Naša tabela namreč kaže, da so v nekaterih državah rangi nekaterih lestvic glede na skupni rang presenetljivo visoki ali presenetljivo nizki. Toda če hočemo te range pravilno interpretirati, moramo seveda izhajati iz skupnega ranga dane države in šele nato ugotavljati, koliko ta rang odstopa od naših globalnih pričakovanj.

Eno od najizrazitejših odstopanj od skupnega ranga je razmeroma visoko vrednotenje *ekonomske enakosti* pri ruskih anketirancih. To odstopanje je še posebno očitno zaradi tega, ker vrednotijo ti anketiranci *politično* enakost povsem skladno s pričakovanjem izrazito nizko. To visoko vrednotenje ekonomske enakosti je vrhu tega v popolnem neskladju z njenim razmeroma nizkim rangom v nekdanjih komunističnih deželah: Poljski, Sloveniji in Madžarski. Obenem pa se Rusija v tem pogledu približuje obema nekomunističnim državam, Avstriji in Švedski. Če hočemo pojasniti ta paradoks, se bomo verjetno morali vrniti h globoko egalitarnim zahtevam, ki so botrovale komunistični revoluciji v »prvi deželi socializma«, če že ne k egalitarizmu ruske vaše občine. Upoštevati moramo, da je bil komunizem v Rusiji mnogo bolj avtohton kot v drugih državah, kjer je bil bolj ali manj vsiljen, in se je torej prav verjetno razvil na podlagi vrednot, ki so se oblikovale v ruskem narodu skozi stoletja.

Če se obrnemo k našim trem državam, katerih ozemlja so bila nekoč vključena v avstro-ogrsko monarhijo, pa naletimo prav tako na nekatere zanimive podrobnosti. Pri avstrijskih lokalnih voditeljih nas preseneti predvsem razmeroma nizko vrednotenje konfliktnosti. Ob tem se nehote spomnimo na avstro-ogrsko politično tradicijo, ki je že od nekdanj temeljila predvsem na izravnavanju in kompromisih med različnimi družbenimi skupinami: med plemstvom in meščanstvom, med različnimi etničnimi skupinami in podobno. Pri madžarskih lokalnih voditeljih pa je nasprotno vrednotenje konflikta razmeroma visoko, kar utegne biti v neki zvezi z dejstvom, da so bili Madžari v avstro-ogrski monarhiji ves čas zagrizena opozicija centralnemu avstrijskemu režimu. Pri slovenskih lokalnih voditeljih pa izstopa predvsem razmeroma visoko vrednotenje participacije in politične enakosti, ob čemer se kajpada spomnimo na jugoslovansko samoupravljanje. Toda spet se

pojavi vprašanje, ali ni bilo tudi samoupravljanje kot tako pogojeno po nekih globljih slovenskih vrednotah, saj je bil končno njegov avtor Slovenec Edvard Kardelj.

Seveda pa se ob vsem tem bralcu postavlja vprašanje, kaj pravzaprav pomenijo vse te razlike v rangih. Ali so, denimo, razlike v povprečjih, ki so jih dosegli anketiranci iz posameznih držav, sploh statistično signifikantne? Na to vprašanje moramo seveda odgovoriti, da je signifikantnost v vseh primerih izredno visoka. Toda to samo po sebi ne pomeni veliko, kajti celotno število anketirancev iz šestih držav, ki so upoštevane v naši tabeli, znaša nič manj kot 2522 oseb in ob tako velikem številu so lahko kajpada že majhne razlike visoko signifikantne. Pomembnejša je zato intenzivnost povezave, kot jo lahko izrazimo s korelacijskimi koeficienti. V zadnjem stolpcu naše tabele so navedene vrednosti koeficientov *eta*, pri čemer se izkaže, da so vse te vrednosti višje od 0,3 in da so trije od petih (za lestvico konfliktnosti, participacije in politične enakosti) višji od 0,5. Očitno je torej, da so med lokalnimi voditelji iz posameznih držav izrazite razlike v stopnji njihove demokratičnosti. Seveda pa se razume samo po sebi, da je treba naše razlike v rangih jemati z rezervo, saj je lahko razlika v rangi povzročena tudi s povsem neznatno razliko med dvema povprečjema. Kljub temu pa smo vse dobljene razlike prevedli v range, ker nam to omogoča večjo preglednost in neposredno primerjavo med različnimi kazalniki.

Petero lestvic stališč, ki so vključene v našo tabelo, je seveda le majhen del kazalnikov, ki smo jih uporabili v vprašalnikih, s katerimi smo anketirali lokalne voditelje v posameznih državah. *Tabela 4* prikazuje range, ki so jih dosegli naši lokalni voditelji na nekaterih drugih kazalnikih, in sicer:

- na lestvici stališč, ki se nanaša na pravice manjših,
- na lestvici stališč, ki se nanaša na pomembnost ekonomskega razvoja,
- na lestvici stališč, ki se nanaša na stopnjo zavzemanja za lokalne interese v nasprotju z globalnimi nacionalnimi interesi,
- na lestvici stališč, ki se nanaša na vrednotenje kapitalizma, se pravi trga in zasebne pobude,
- na lestvici aktivizma, kjer gre za anketirančevo dejansko udeležbo pri raznih oblikah družbenega protesta oziroma za njegovo pripravljenost na sodelovanje pri takih oblikah protesta,
- na lestvici globalnosti, ki izraža prepričanje, da bi se morali v občinskem merilu odzivati na pobude za obravnavanje raznih svetovnih in mednarodnih problemov, denimo v zvezi z vojnami, lakoto v svetu ipd. in
- na lestvici desničarstva, ki smo jo dobili tako, da smo anketirance prosili, naj nam označijo svoj lastni politični položaj na imaginarnem kontinuumu, na katerem omeni 1 točka skrajno levičarstvo, 10 točk pa skrajno desničarstvo.

Poleg tega se nanašajo podatki v tabeli

- na odstotek izjav v zvezi z organizacijo podjetij, ki izražajo prepričanje, naj bi bila podjetja v rokah zasebnih lastnikov, ki naj bi nato imenovali direktorje,
- na odstotek izjav, ki izražajo prepričanje, da naj bi podjetja upravljali delavci sami ter sami imenovali vodstvo podjetja,
- na odstotek izjav, ki izražajo prepričanje, da je treba ljudem na splošno zaupati,
- na stopnjo germanofilije, ki smo jo dobili tako, da smo vzeli odstotek anketirancev, ki so izjavili, da imajo Nemce radi, in odšteli od njega odstotek tistih, ki so izrazili negativna stališča do Nemcev,
- na anketirančevo oceno intenzivnosti vplivov iz tujih držav, ki delujejo v nje-

govi občini in se nanašajo bodisi na ljudi (turisti, migracije) bodisi na gospodarske odnose (uvoz, izvoz),

– na anketirančevo oceno o pomembnosti oblik sodelovanja, ki so razvite med njegovo občino in občinami v drugih državah,

– na politični staž anketiranca, ki se nanaša na to, koliko let že opravlja neko javno funkcijo,

– na religioznost oziroma nereligioznost anketiranca, in končno

– na spol anketiranca, pri čemer izhajamo iz podatka, koliko je med anketiranimi lokalnimi voditelji žensk.

TABELA 4: Rangi nekaterih drugih kazalnikov

KAZALNIK	Rusija	Poljska	Slovenija	Madžarska	Avstrija	Švedska	Eta
Demokracija	6	3	5	4	2	1	–
Pravice manjšin	2	6	1	5	3	4	0,24
Ekon. razvoj	1	3	2	4	6	5	0,33
Lokalizem	1	5	6	4	2	3	0,25
Kapitalizem	6	2	1	3	5	4	0,35
Aktivizem	6	1	4	5	3	2	0,48
Globalnost	5	4	2	–	1	3	0,43
Desničarstvo	3	1	6	2	4	5	0,26
Lastništvo	6	1	2	3	5	4	0,27
Samouprava	6	5	3	4	2	1	0,32
Zaupanje	6	3	4	2	5	1	0,39
Germanofilija	3	6	4	2	1	5	0,32
Tuji vplivi	6	5	1	4	3	2	0,46
Pomen sodel.	6	5	2	1	4	3	0,32
Politični staž	2	4	5	–	3	1	0,48
Religiozen	5	1	4	2	3	–	0,53
% žensk	1	2	6	4	5	3	0,24

V prvi vrsti naše tabele je za primerjavo ponovno naveden skupni rang demokratičnosti, ki smo ga dobili v naši tabeli 3. V zadnjem stolpcu tabele pa so navedene vrednosti koeficienta *eta* oziroma vrednosti Cramerjevih *V*, kjer gre za uporabo neparametrijske statistike.

Pregled rangov v naši tabeli nam pove, da velik del naših kazalnikov nima praktično nobene zveze s stopnjo demokratičnosti, čeprav bi to morda pričakovali. Tako se, denimo, stališča do pravic manjšin obnašajo povsem drugače kot stališča do demokratičnosti, ki smo jih obravnavali zgoraj. Že v našem omenjenem članku smo lahko ugotovili, da stališča do manjšin niso toliko pogojena po splošni demokratični naravnosti anketirancev, temveč so predvsem v zvezi z etnično heterogenostjo v neki državi ter z nekaterimi drugimi zgodovinskimi okoliščinami. Enako tudi odnos do kapitalizma ni v nikakršni zvezi z demokratičnostjo, pa tudi ne s kapitalistično ali komunistično preteklostjo. Anketiranci v obeh izrazito kapitalističnih oziroma nekomunističnih državah, Avstriji in Švedski, imajo dokaj odklonilen odnos do kapitalizma; pač pa imajo izredno pozitiven odnos do kapitalizma slovenski anketiranci. Tudi stopnja izraženega desničarstva oziroma levičarstva ne kaže posebne zveze z demokratičnostjo, pač pa utegne biti v neki zvezi z religioznostjo. Opazimo namreč, da se imajo za najbolj desničarske poljski in madžarski

lokalni voditelji in prav pri teh srečamo hkrati tudi najvišje dostotke religioznih anketirancev. Podatki o političnem stažu lokalnih voditeljev v neki državi pa so očitno povezani s stopnjo njene demokratičnosti, vendar ne linearno. Najdaljši politični staž imajo namreč lokalni voditelji na Švedskem in v Rusiji, se pravi v državah, ki sta na obeh skrajnostih kontinuuma demokratičnosti. Na Švedskem je ta dolgi staž očitno posledica tega, da gre pač za stabilen demokratičen sistem, ki ne potrebuje velikih kadrovskih preobratov, medtem ko je v Rusiji nesprotno komunistična tradicija tako močna, da do zdaj ni moglo priti do takih preobratov. Do najizrazitejših preobratov je prišlo torej na sredi našega kontinuuma: prednjači Slovenija, kjer imajo anketirani lokalni voditelji najkrajši staž. Videti je, da ima dolžina staža neko zvezo tudi s spolno strukturo, kajti tako na Švedskem kot tudi v Rusiji, kjer je povprečni politični staž razmeroma dolg, je med lokalnimi voditelji mnogo žensk, medtem ko je najmanj žensk med lokalnimi voditelji v Sloveniji, kjer je staž hkrati najkrajši. V zvezi s tem lahko postavimo domnevo, da prevladujejo v novih političnih elitah moški, ki so pač bolj agresivni in pripravljeni na tveganje, sčasoma pa se začno v teh elitah polagoma vedno bolj uveljavljati tudi ženske. Vsekakor pa nas razlike v trajanju političnega staža lokalnih voditeljev v posameznih državah, ki so izrazite ($\eta^2 = 0,48$), opozarjajo, da so stališča, ki jih izražajo naši anketiranci, v zelo različni meri reprezentativna za splošne vrednote in javno mnenje, ki vlada v neki državi.

Bolj ali manj izrazite povezave s stopnjo demokratičnosti pa srečamo pri zavze-manju za samoupravo v podjetjih, pri prepričanju, da je treba ljudem zaupati, pri aktivizmu in pri globalnosti, pa tudi pri oceni pomembnosti tujih vplivov ter pomembnosti oblik sodelovanja občine z občinami v drugih državah. O samoupravljanju danes seveda ni več moderno govoriti; nasprotno, moderno je udrihati čezenj. Toda naša tabela nazorno kaže, da je zavzemanje za tak tip upravljanja podjetij, kjer imajo odločilno vlogo zaposleni sami, prenosorazmerno s stopnjo demokratičnosti. Najbolj se zavzemajo za takšno obliko upravljanja lokalni voditelji na Švedskem in v Avstriji, najmanj pa v Rusiji. Zelo zanimiv kazalnik stopnje demokratičnosti je tudi splošno zaupanje v ljudi. Kot vidimo iz tabele, so švedski lokalni voditelji najbolj prepričani, da lahko ljudem na splošno zaupamo, ruski pa najmanj. Prav tako se demokratske tradicije značilno izražajo v stopnji aktivizma lokalnih voditeljev, se pravi v njihovi pripravljenosti za sodelovanje v različnih oblikah družbenega protesta. Stopnja tega aktivizma je najvišja na Poljskem, kjer se seveda lahko ponašajo s tradicijo Solidarnosti, in na Švedskem, najnižja pa v Rusiji. Tudi pripravljenost za razpravo o širših mednarodnih problemih v okviru občine se povezuje s stopnjo demokratičnosti, čeprav nekoliko manj izrazito. Najvišja je v Sloveniji in Avstriji, najnižja v Rusiji. Obenem pa je ta pripravljenost očitno povezana tudi z oceno anketirancev, koliko so v njihovi občini pomembni tuji vplivi, ki izhajajo iz drugih držav, in kako velik je pomen sodelovanja njihove občine z občinami v drugih državah. Odprtost in obrnjenost navzven je, skratka, po vsem sodeč, eden od pomembnih vidikov demokratičnosti.

Na koncu se moramo ustaviti še pri nekem kazalniku, ki izrazito *negativno* korelira z demokratičnostjo: pri lestvici *vrednotenja ekonomskega razvoja*. Čim manj demokratična stališča zastopajo lokalni voditelji v neki državi, tem više na splošno vrednotijo ekonomski razvoj. Pri tem seveda ne gre za neko neposredno vzročno zvezo, temveč za banalno dejstvo, da so države s komunistično tradicijo pač na splošno gospodarsko neuspešne in vidijo zato njihove politične elite v ekonomskem problemu pomemben problem. Toda to najbrž še ni vse. Čeprav je demokratičnost seveda pomemben dejavnik gospodarskega razvoja, je po drugi

strani tudi gospodarska prosperiteta sama pomemben dejavnik demokracije. Demokraciji uspeva praviloma v bogatih, ne pa v revnih državah. Ta pojav nam lepo osvetljujejo ocene izrazitosti družbenih razlik, ki smo jih dobili od naših anketirancev in so prikazane v *tabeli 5*. Podatki se nanašajo samo na pet držav, brez Slovenije, ker slovenskim anketirancem ta vprašanja niso bila postavljena. Anketiranci so morali navesti, koliko po njihovem mnenju v njihovem družbenem okolju posamezne značilnosti razdvajajo ljudi med seboj, pri čemer so se nanašala vprašanja na razlike v starosti, izobrazbi, dohodku, religiji, političnih prepričanjih, na razlike med mestom in podeželjem, na razlike med zaposlenimi in njihovimi delodajalci, na razlike v socialnem izvoru, narodnosti in končno na razlike med tistimi, ki so za družbene spremembe, in tistimi, ki so proti njim. Izračunano je bilo tudi skupno povprečje, ki kaže, koliko takih pomembnih razlik so anketiranci navedli. Rangi teh skupnih povprečij so navedeni v prvi vrsti tabele. Kot vidimo, ocenjujejo družbene razlike v svojem okolju kot najintenzivnejše švedski in ruski anketiranci, se pravi anketiranci na obeh skrajnostih kontinuuma demokratičnosti. Toda oboji se izrazito razlikujejo po tem, katere razlike predvsem poudarjajo. Pri ruskih anketirancih izstopajo predvsem razlike v dohodku, razlike med mestom in podeželjem ter razlike med delodajalci in zaposlenimi. Pri švedskih pa izstopajo razlike v starosti, izobrazbi, religiji, socialnem izvoru in narodnosti. Trdimo lahko, da izstopajo pri ruskih anketirancih predvsem *gospodarski* problemi, pri švedskih pa predvsem *kulturni*. To je očitno v zvezi tudi z dejstvom, da ruski lokalni voditelji tako visoko vrednotijo ekonomsko enakost, kakor smo videli zgoraj. Splošni vtis, ki ga dobimo, je, da se umikajo v bolj demokratičnih državah gospodarski problemi vse bolj v ozadje, namesto tega pa postajajo vse pomembnejši kulturni problemi, še posebej pa problemi kulturnih razlik.

TABELA 5: Rangi pomembnosti družbenih razlik v izbranih državah

RAZLIKE	Rusija	Poljska	Madžarska	Avstrija	Švedska	V
Splošno	2	4	5	3	1	0,32
Starost	3	5	4	2	1	0,15
Izobrazba	5	4	3	2	1	0,29
Dohodek	1	4	2	5	3	0,21
Religija	4	3	2	5	1	0,18
Politika	5	2	3	1	4	0,26
Mesto-pod.	1	2	5	3	4	0,24
Zaposleni	1	3	4	5	2	0,24
Poreklo	3	4	5	2	1	0,29
Narodnost	4	5	2	3	1	0,33
Spremembe	2	1	5	3	4	0,23

Po tem pregledu rangov, ki so jih dosegli anketirani lokalni voditelji v obravnavanih šestih državah na posameznih kazalnikih, se lahko končno omejimo na tri države, ki nas v naši razpravi predvsem zanimajo: Slovenijo, Madžarsko in Avstrijo. Obenem pa lahko pri tem dopolnimo range, to grobo merilo, ki smo ga uporabljali samo zaradi lažje mednarodne primerjave, še z bazičnimi rezultati, ki smo jih dobili v teh treh državah. To smo storili v naši *tabeli 6*. V tej tabeli so najprej navedeni bazični rezultati iz vseh treh držav, in sicer bodisi v odstotkih bodisi v aritmetičnih sredinah, pri čemer je treba omeniti, da so vse aritmetične sredine

na lestvicah stališč, ki so sicer v standardni mednarodni primerjavi izražene z mnogomestnimi števili, zaradi večje preglednosti deljene s 100. V desnem delu tabele pa so ti rezultati izraženi v rangih, ki se kajpada ne nanašajo samo na naše tri države, temveč na njihovo mesto med vsemi šestimi obravnavanimi državami.

TABELA 6: Kazalniki demokratičnosti v nekdanjih deželah avstrijske monarhije

KAZALNIK	Slov.	Bazični Madž.	rezultati Avstrija	Slov.	Ran gi	
					Madž.	Avstrija
Demokracija	—	—	—	5	4	2
Samouprava	38%	35%	54%	3	4	2
Zaupanje	53%	68%	49%	4	2	5
Aktivizem	-0,9	-1,1	-0,3	4	5	3
Globalnost	2,9	—	4,7	2	—	1
Tuji vplivi	1,1	0,8	0,9	1	4	3
Pomen sodelov.	24%	0,39%	0,12%	2	1	4
Konflikt	-3,4	12,0	3,4	5	2	4
Ekon. enakost	-22,0	-18,5	-2,6	5	4	3
Poštenost	31,7	37,1	49,0	6	5	3
Participacija	12,3	4,9	24,7	3	4	2
Polit. enakost	-9,2	-24,1	1,0	4	5	2
Ekon. razvoj	43,0	32,3	17,6	2	4	6
Lokalizem	-2,7	12,4	13,6	6	4	2
Kapitalizem	30,0	24,4	6,9	1	3	5
Pravice manjš.	17,8	0,6	17,4	1	5	3
Desničarstvo	4,8	5,4	4,9	6	2	4
Lastništvo	56%	55%	35%	2	3	5
Germanofilija	15%	23%	24%	4	2	1
Politični staž	6,4	—	13,4	5	—	3
Religiozen	44%	96%	80%	4	2	3
% žensk	10	20	18	6	4	5

Tabela sestoji iz treh delov. V prvi del smo vključili pravkar obravnavane spremenljivke iz tabele 4, za katere smo pravkar ugotovili, da so v neki zvezi s splošnim rangom demokratičnosti. Sledijo lestvice stališč tabele 3, ki smo jih uporabili za določitev ranga demokratičnosti. V tretjem delu tabele pa sledijo vse druge spremenljivke, za katere se v do sedaj povedanem ni pokazalo, da bi imele kakšno posebno zvezo z demokratičnostjo, vendar bi utegnile biti zanimive za primerjavo naših treh držav. Ta tretji del sestavljajo najprej še preostale lestvice stališč, nato pa sledijo še druge preostale spremenljivke.

Po naši splošni oceni so dobili avstrijski lokalni voditelji glede na stopnjo demokratičnosti svojih stališč rang 2, madžarski rang 4, slovenski pa rang 5. To so torej tisti temeljni rangi, ki jih lahko pričakujemo tudi pri posameznih kazalnikih, če so v zvezi s stopnjo demokratičnosti. Prvi del naše tabele potrjuje, da se rangi posameznih kazalnikov bolj ali manj skladajo z gornjimi. Vendar pa opazimo obenem tudi nekatera izrazita odstopanja, ki kažejo na posebnosti demokratičnega razvoja v posameznih državah.

Tako nas pri slovenskih anketirancih preseneti predvsem razmeroma visoka stopnja zavzetosti za samoupravo v podjetjih, ki je sicer absolutno precej nižja od tiste pri njihovih avstrijskih kolegi, vendar relativno visoka glede na skupni rang njihove demokratičnosti. Ta podatek se sklada z njihovim razmeroma visokim

rezultatom na lestvici družbene participacije, o katerem smo že govorili. Obe posebnosti sta prav verjetno v zvezi s tradicijo jugoslovanskega samoupravljanja. Nadalje je značilno, da presojajo slovenski lokalni voditelji vplive iz tujih držav v svoji občini kot pomembnejše kot lokalni voditelji v kateri koli drugi državi. To je seveda razumljivo glede na majhnost Slovenije in glede na njeno lego v osrčju Evrope. Z istimi razlogi lahko pojasnimo tudi, da pripisujejo slovenski lokalni voditelji sodelovanju svoje občine z občinami v drugih državah razmeroma velik pomen – čeprav manjšega kot madžarski. Ti objektivni kazalniki slovenske odprtosti v svet so povezani tudi s subjektivnimi stališči lokalnih voditeljev samih, saj srečamo pri njih razmeroma visok indeks globalnosti, se pravi prepričanja, da bi se morali v občini ukvarjati tudi z mednarodnimi in svetovnimi problemi. Na tem indeksu so pred slovenskimi lokalnimi voditelji edinole avstrijski. Po drugi strani pa so slovenski lokalni voditelji pred vsemi drugimi po svojem zavzemanju za pravice manjšin, ki je kajpada spet v izraziti zvezi z odprtostjo v svet. Vsemu temu pa moramo dodati še nekatere posebnosti slovenskih lokalnih voditeljev, ki sicer niso v neposredni zvezi z demokratičnostjo, so pa vseeno zanimive. Tako lahko ugotovimo, da se imajo za bolj levičarske kot katera koli druga nacionalna skupina iz naših šestih držav, da imajo zelo kratek politični staž, da je med njimi najmanjši odstotek žensk in da so vsaj v primerjavi z Avstrijci in Madžari razmeroma malo religiozni.

Če izračunamo povprečja madžarskih in avstrijskih lokalnih voditeljev, lahko ponovno ugotovimo, da se v veliki meri ujemajo s pričakovanji, ki izhajajo iz skupnega ranga njihove demokratičnosti. Kljub temu pa najdemo celo vrsto točk, kjer so dobljena povprečja v diametralnem nasprotju s pričakovanji. Tako je, denimo, pri Madžarih zaupanje v ljudi izrazito visoko, pri Avstrijcih pa nizko, celo nižje kot pri Slovencih. Sodelovanju z občinami v drugih državah pripisujejo Madžari izrazito velik pomen, Avstrijci pa nizkega. Sprejemanje konfliktnosti je pri Madžarih visoko, pri Avstrijcih pa nizko. Vse te polaritete nam kažejo Madžare kot izrazito široke, odprte osebnosti, Avstrijce pa nasprotno kot ozke, pa čeprav je sicer splošni rang demokratičnosti pri Avstrijcih višji. Nehote se vprašamo, ali nimajo vse te psihološke razlike morda neke zveze z različnostjo položaja Nemcev in Madžarov v nekdANJI monarhiji, ali pa morda celo s specifičnostjo gorate avstrijske in ravninske madžarske pokrajine. Vseeno pa je zanimivo, da srečamo tako pri Avstrijcih kot tudi pri Madžarih približno enak odstotek germanofilije, se pravi naklonjenosti do Nemcev.

Na splošno pa je videti, da je individualni profil slovenskih lokalnih voditeljev dokaj bolj razgiban kot profil avstrijskih in madžarskih. Čeprav je njihov skupni rang demokratičnosti razmeroma nizek, izstopata njihova odprtost v svet in pozitivni odnos do manjšin. Oboje je bržkone v neki zvezi z izkušnjami, ki smo si jih nabrali Slovenci v stoletjih življenja v avstrijskem cesarstvu, nato pa v desetletjih, ki smo jih preživeli v jugoslovanski državi. Če pa je to tako, potem očitno imperialna tradicija nekega naroda za njegov demokratični razvoj vendarle nima nujno samo negativnih posledic.